

ANADOLU

ARAŞTIRMALARI

JAHRBUCH FUR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

SAYI/ISSUE

21

ANADOLU ARAŞTIRMALARI

JAHRBUCH FÜR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

ANNALS OF ANCIENT ANATOLIA

21

ISSN: 0569-9746
E-ISSN: 2667-629X

İSTANBUL - 2018

ANADOLU ARAŞTIRMALARI
JAHRBUCH FÜR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

Yılda bir sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
Yılda bir sayı yayınlanmaktadır.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published international journal published once a year.

Sayı:21
Yıl: 2018
ISSN 0569-9746
E-ISSN: 2667-629X
Basım: 2018

Issue: 21
Year: 2018
ISSN: 0569-9746
E-ISSN: 2667-629X
Printed: 2018

Anadolu Araştırmaları = Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung
İstanbul:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
c.: resim, harita, tablo; 24 cm.

1955- yılından itibaren yayınlanmaktadır.

Published since 1955-

© Telif Hakları Kanunu çerçevesinde makale sahipleri ve Yayın Kurulu'nun izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

© The contents of the journal are copyrighted and may not be copied or reproduced without the permission of the publisher. The authors bear responsibility for the statements or opinions of their published articles.

Elektronik ortamda dayatılmaktadır:
<http://dergipark.gov.tr/iuanadolu>
Ulaşmak için tarayınız:

This journal is also published digitally.
<http://dergipark.gov.tr/iuanadolu>
Scan for access:

1. ARKEOLOJİ – TÜRKİYE.
2. ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR – SÜRELİ
YAYINLAR

1. ARCHAEOLOGY – TURKEY
2. ARCHAEOLOGICAL STUDIES – PERIODICAL
PUBLICATION

Anadolu Araştırmaları Dergisi iThenticate
intihal tespit programı kullanmaktadır.

This journal uses the iThenticate plagiarism
detection program.

Yazışma Adresi:

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,

Adres: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Anadolu
Araştırmaları Dergisi

Correspondence Address:

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
Istanbul University, Faculty of Letters,
Department of History
Address: Istanbul University, Faculty of Letters,
Annals of Ancient Anatolia

Ordu Cad. No: 6, 34459 Laleli/İstanbul
E. Posta: anadolarastirmalari@istanbul.edu.tr
Tel: +90(212) 440 00 00/15929

ANADOLU ARAŞTIRMALARI

YAYIN SAHİBİ / OWNER

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ**

YAYIN SAHİBİ TEMSİLCİSİ/REPRESENTATIVE OF OWNER

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
Edebiyat Fakültesi Dekanı

SORUMLU MÜDÜR/DIRECTOR

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR (Müdür)
Prof. Dr. Güler ÇELGİN
Prof. Dr. Mahmut KARAKUŐ
Prof. Dr. Őevket DÖNMEZ
Doç. Dr. Erkan KONYAR
Doç. Dr. Meltem ALPARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERTEN

EDİTÖRLER/EDITORS

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
Doç. Dr. Erkan KONYAR
Araő. Gör. Armağan TAN

**YAYINA HAZIRLAYAN ve TASARIM
PREPARED AND DESIGN BY**

Araő Gör. Armağan TAN

İSTANBUL-2018

ANADOLU ARAŞTIRMALARI

21

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ-RESEARCH ARTICLES

ONUR SADIK KARAKUŐ

Karadeniz ve Anadolu Kentlerinde Theos Hypsistos Kültü

The Cult of Theos Hypsistos in the Black Sea and Anatolian Cities 1-20

HALE TÜMER

Doğu Toros Petroglifleri: Tırşın Yaylası ve Çevresi

East Taurus Petroglyphs: Tırşın Plateau and Its Surroundings 21-41

MAHMUT BİLGE BAŐTÜRK

Őarhöyük MÖ 2. Binyıl Mimarisi Üzerine Ön Gözlemler

Preliminary Observations on the 2nd Millennium Architecture at Őarhöyük 42-55

ESRA ALP

Bottle Shaped Vessels in Anatolia and the Syrian Bottle

Anadolu'da ŐiŐe Biçimli Kap Formları ve Suriye ŐiŐesi 56-75

İSMAİL BAYKARA - BERKAY DİNÇER - SERKAN ŞAHİN

Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van

Gürgürbaba Hill: Lower and Middle Paleolithic Sites, Erciş-Van 76-104

HARUN DANIŐMAZ

Political Relations between the Urartian and Assyrian Kingdoms: A Regional Comparison in Areas of Conflict

Urartu Krallığı ile Assur Arasındaki Siyasi İliŐkiler: ÇatıŐma Alanlarında

Bölgesel Bir KarŐılaŐtırma 105-123

NİLGÜN COŐKUN

Keban Projesi: Ağın HoŐrik Mevki ve Kalecikler Kurtarma Kazılarına Yeni Bir Bakış

A New Look at Ağın HoŐrik and Kalecikler Area Rescue Excavations 124-153

HABERLER-NEWS

RABİA AKARSU

"Doğu Anadolu Arkeolojisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri Paneli" Üzerine

The Panel on the "Problems and Solution Suggestions of Eastern Anatolian Archaeology" 154-179

*“Bir vatanın sahibi olmanın yolu,
o topraklarda yaşanmış tarihi olayları bilmek,
doğmuş uygarlıkları tanıma ve sahip olmaktan geçer.”*

*“The path to own a homeland is to know
the historical events which have taken place on that land,
to know and own the civilisations born on that land.”*

K. Atatürk

Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van¹

İsmail Baykara² Berkay Dinçer³ Serkan Şahin⁴

Öz

Anadolu'daki fosil insan varlığını ve insanların Afrika'dan Avrasya'ya yayılım alanlarını ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilen araştırmada, Van ilinin arkeolojik açıdan kilit bir noktada yer aldığı elde edilen bulgularla ortaya çıkarılmıştır. Coğrafi olarak Doğu Anadolu Bölgesi, Avrasya'ya açılan doğal bir kara köprüsüdür ve Paleolitik dönemlerde insanların Doğu Anadolu'dan Avrasya'ya veya tam tersi yönde olan göç hareketlerinin incelenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda Van ilinde gerçekleştirilen araştırmalarda Erciş'in, Ulupamir Köyü'nün hemen kuzeyinde yer alan ve Gürgürbaba Tepesi olarak isimlendirilen alanda Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda buluntu yeri tespit edilmiştir. Bu proje kapsamında Gürgürbaba Tepesi'nde yoğun yüzey araştırması sonucunda tespit edilen ve Paleolitik dönemlere tarihlenen buluntuların teknolojik ve tipolojik özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Gürgürbaba Tepesinin Paleolitik Çağ kalıntıları arasında el baltaları, iri yonga ve dilgiler, iri kesici aletler, Levallois olan ve olmayan yongalama ürünleri, düz yonga ve dilgi kalıntılarıyla teknolojik olarak Alt Paleolitik dönemin geç Acheulian dönemine ait olduğunu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu kanıtlar ışığında, Gürgürbaba Tepesi'nin Orta Pleistosen dönemin ortalarından itibaren (Oksijen izotop 12) Paleolitik dönem insanları tarafından iskan edildiği düşünülmektedir. Burada tespit edilen yontmataş aletlerin, Geç Acheulian dönemde Levant ve Güney Kafkasya'daki örneklerle benzer olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu, Van, Paleolitik, Acheulian

Gürgürbaba Hill: Lower and Middle Paleolithic Sites, Erciş-Van

Abstract

This research is aimed to reveal fossil humans and to understand the dispersals of early hominins from Africa to Eurasia. It has been understood that the province of Van is located at an archaeologically key position. Geographically, the Eastern Anatolia is a critically important natural land bridge to Eurasia in the Paleolithic period in terms of the study of migration movements of early hominins from Eastern Anatolia to Eurasia or vice versa. In this context, a large number of Paleolithic sites with lithic artifacts were revealed. The research has been concentrated at Gürgürbaba Tepesi (Hill) in the north of Ulupamir Village of Erciş district. In this project, we have analyzed the technological and typological features of the lithics belonging to Paleolithic which were revealed during the intensive survey of Gürgürbaba Tepesi. Gürgürbaba Tepesi has been identified as a late Acheulian assemblage that includes hand-axes, large flakes and blades, large cutting tools, Levallois and non-Levallois products, plain flakes and blades. As a result, it is understood that the site has been settled by the Paleolithic humans from the middle of the Middle Pleistocene (Oxygen isotope 12). The lithic remains

¹ Geliş-Submitted: 24.07.2018 - Kabul-Accepted: 11.10.2018

Atıf/Citation: Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S. (2018). Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van. *Anadolu Araştırmaları*, 21, 76-104.

² Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Van

E-mail: ibaykara@yyu.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-3778-0261

³ Ardahan Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan

E-Mail: berkaydincer@ardahan.edu.tr - Orcid ID: 0000-0001-8240-5973

⁴ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir

E-mail: serkansahin@ahievran.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-5137-805X

from Gürgürbaba Tepesi show similar features with the assemblages from the Levant and southern Caucasus in the late Acheulian period.

Keywords: East Anatolia, Van, Paleolithic, Acheulian

Giriş

Pleistosen dönem göç yollarını ve insan aktivitelerini tespit etmeye yönelik olarak yürütülen yüzey araştırması Van'ın Erciş ilçesinin, Ulupamir Köyü'nün kuzeyinde, Gürgürbaba Tepesi olarak isimlendirilen alanda yapılmıştır (Resim 1). 2014-2015 yılları arasında Gürgürbaba Tepesi'nde yapılan yüzey araştırmaları, bu alanda tespit edilen obsidiyen kaynaklarında gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırması sonucunda obsidiyenler kullanılarak yapılan Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait yontmataş alet kalıntıları belirlenmiştir (Baykara vd. 2016; 2017). Ayrıca araştırma konusu kapsamı dışında kalmasına karşın geç prehistorik (büyük olasılıkla Kalkolitik) döneme ait buluntu yerleri de tespit edilmiştir. Bu çalışmada Van İli Neojen-Pleistosen Yüzey Araştırmaları kapsamında 2014-2015 yılları arasında yaygın yaya yüzey araştırması yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda Gürgürbaba Tepesi'nde tespit edilen buluntu yerleri ile ilgili sonuçlar paylaşılacaktır. İki yıl boyunca gerçekleştirilen yaygın yaya yüzey araştırması ile tespit edilen buluntu yerleri arasında Paleolitik sonrasına ait buluntu yerleri de mevcuttur. Bunlarda tespit edilmiş olan yontmataş aletler de kısaca tanıtılacaktır.

Yüzey araştırması alanını oluşturan Van Gölü havzası, Doğu Anadolu Platosu'nda yer alır. Bu havza günümüzden yaklaşık 13 milyon yıl önce Arap levhasının Avrasya levhasının altına girmesiyle, aradaki okyanus bağlantısının kapanması ve kıta çarpışması sonrasında oluşmuştur (Şengör ve Kidd, 1979; Şaroğlu ve Yılmaz, 1986). Havzanın en önemli jeolojik ürünü olan Van Gölü günümüzdeki halini Pleistosen dönemdeki volkanik aktiviteler sonucunda almıştır. Havzadaki Nemrut Yanardağı'nın yaklaşık 790 bin yıl önce püskürmesiyle oluşan lavlar, Bitlis Çayı Vadisi'ni doldurarak Muş havzasını Van havzasından ayırmış ve iki havzayı ayrı ayrı kapalı duruma gelmiştir. Van havzası kapalı havza durumunu korumuş ve nehirlerin burayı doldurmasıyla bugünkü Van Gölü'nü oluşturmuştur (Okuldaş ve Üner 2013).

Van Gölü havzasında gerçekleşen tektonik aktiviteler sonucunda doğu-batı doğrultulu kıvrımlar ve yaygın volkanitler gelişmiş; Bu aktiviteler nedeniyle Van Gölü'nün kuzeyinde bir hat boyunca dizilmiş büyük volkanik dağlar (Nemrut, Süphan, Meydan, Tendürek, Ağrı) oluşmuştur (Şaroğlu ve Yılmaz, 1991; Yılmaz et al., 1987). Bunun yanı sıra devam eden volkanik aktiviteler

sonucunda Doğu Anadolu'nun birçok yerinde obsidiyen içeren alanlar meydana gelmiştir (Nemrut Dağı, Süphan Dağı, Meydan Dağı ve Sarıkamış çevresinde). Bu bölgedeki geniş alanlara yayılan zengin obsidiyen yatakları genellikle Neojen-Kuvaterner yaşlı volkanizmalarla ilişkilidir (Bigazzi 1997). Araştırma alanımız içindeki Meydan Dağı da Kuvaterner yaşlıdır ve 2 bin 320 metre yüksekliktedir. Meydan volkanına ait parazit koni olan Gürgürbaba Tepesi ise (Paleolitik yerleşimden 3 km. kuzeybatıdadır ve Paleolitik buluntu yeri ismini bu tepeden almıştır) yaklaşık 2 bin 778 metre yüksekliktedir. Bu parazit koni araştırma alanında yer alan obsidiyenlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Meydan volkanik sistemi ile ilişkili olan Gürgürbaba obsidiyenleri gri-siyah renkli riyolit, siyah-kahve renkli obsidiyen ve gri perlit tabakaları içeren volkanik ürünleri barındırmaktadır (Arslan, 1996).

Gürgürbaba Tepesi'nin doğu ve güney kısımları 2 bin 200 metre yükseklikte yer alır ve dik bir eğimle Mağara Deresi'nin son sekisine kadar uzanarak sonlanır ve bu haliyle kubbe (dom) şeklinde bir tepeye benzemektedir. Tepenin batısı yüksek dağ etekleriyle sınırlıyken, kuzeyi hafif bir eğimle kuzey doğrultusunda yükselmektedir. Tepenin güneyinde Ulupamir Köyü; batısında Meydan Dağı'nın etekleri bulunur, kuzeydoğusundan ise Mağara Deresi akmaktadır. Tepenin jeolojik kesitinde 5 birim tespit edilmiştir. Gürgürbaba Tepesi'nin en alt jeolojik birimini Miyosen dönemde oluşmuş trakibazalt kökenli havayit kayacı oluşturur. İkinci jeolojik birimi ana kayanın üzerine volkanik etkinliklerle gelen bazalt ve riyolit kayaçlar oluşturur. Bu riyolit kayaçlar tepenin doğu ve güney eteklerinde drenaj görevi yaparak üst kısımların aşınmasını önlemiş ve bu sayede Paleolitik dolguların erozyondan korunarak *in situ* kalmasını sağlamıştır. Üçüncü jeolojik birimi Meydan Dağı'nın patlamasıyla taşınan beyaz renkli piroklastik tüf kalıntıları şekillendirir. Dördüncü jeolojik birimi ise Gürgürbaba Tepesi parazit konisinden çıkan bir lav akıntısı oluşturur. Bu lavın hızlı bir şekilde soğuması Paleolitik Çağ insanların da kullandığı obsidiyenleri oluşturmuştur. Son jeolojik birim ise dış etmenler yardımıyla taşınan sedimanlardan oluşur. Bu toprak dolgunun kalınlığı yer yer 3 metreye ulaşır ve bu, Paleolitik kalıntıların üzerini örtmektedir. Paleolitik Çağ buluntuları bu toprak dolgu içerisinde veya altında bulunmuştur. Şu anki bilgiler ışığında dördüncü jeolojik birimi oluşturan lav akıntısı/obsidiyenler yaklaşık 500 bin yıl önce oluşmuştur (D. Mouralis ile sözlü görüşme). Bu nedenle, Paleolitik dönem

insanlarının bu tarihten sonra buraya yerleştiği düşünülmektedir (Baykara vd., 2017).

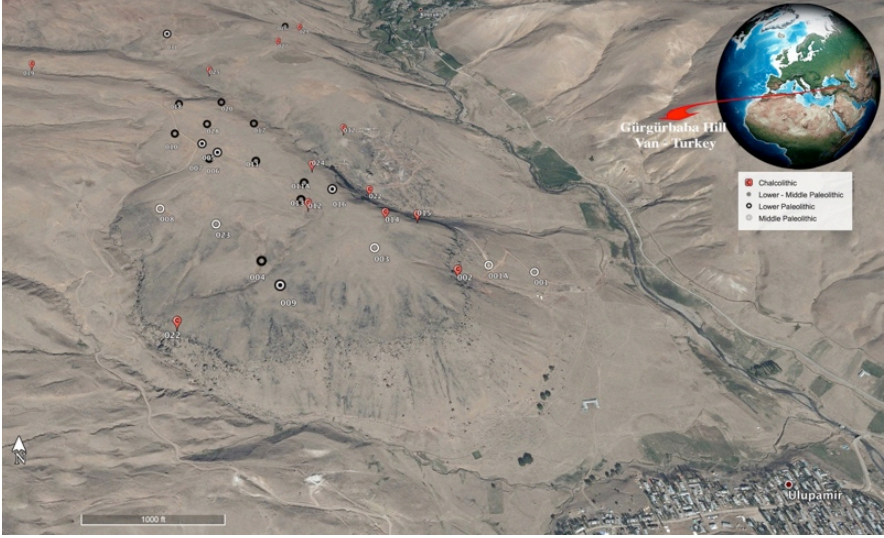

Fig. 1: Gürgürbaba Tepesi Buluntu Alanları.

Yüzey Araştırması

2014 ve 2015 yılları Van ili yüzey araştırmaları Gürgürbaba Tepesi'nde gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda kuzey-güney doğrultusunda 3,2 km, doğu-batı doğrultusunda ise 2,2 km'lik (yaklaşık 7 km²) alan yürünerek taranmış ve 32 buluntu yeri tespit edilmiştir. Buluntu yerleri tespit edilirken alanların konumları, buluntuların ait olduğu olası dönemleri, yüzey görünürlüğü ve içerdikleri kalıntıların yoğunluğuna dikkat edilerek tanımlamalar yapılmıştır. Buluntuların hangi döneme ait olduğunun tespiti için yontmataş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik özelliklerine bakılmıştır. Yoğunluk ise minimum 4 m²'lik bir alanda yer alan yontmataş alet sayısına göre düşük, orta ve yüksek olarak tanımlanmıştır (Baykara et al. 2016; 2017).

Gürgürbaba Tepesi Buluntu Alanları

Gürgürbaba Tepesi 001-Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

001 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin doğu yamacında, Mağara Deresi'ne doğru eğimli bir alandadır ve Ulupamir Köyü'nün 1 km kuzeybatısındadır. Mağara Deresi'nin son sekisinin yukarısında, yamaç molozu içerisinde genellikle Orta Paleolitik döneme ait obsidiyen taş aletlerle karşılaşmıştır. Yamaç molozlarının içerisindeki buluntular *in situ* olmadıklarından, yontmataş buluntuların genel dağılımında herhangi bir

yoğunluk tespit edilememiştir. Yamaç molozunun kalınlığı yer yer iki metreye varmaktadır. Açılmış toprak yol kesitlerinde de taş aletler gözlenmektedir ancak bunların biçimsel özellikleri hangi dönemlere ait olduklarını göstermemektedir.

Gürgürbaba Tepesi 002-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

Bu buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin doğusunda, tepenin etrafını çevreleyen riyolit kayalıkların üzerinde, Mağara Deresi'ne bakan yüksek eğimli bir kayalık üzerindedir. Açığa çıkmış bir obsidiyen kaynağında yer alan Kalkolitik buluntular tek vurma düzlemliler çekirdekler, konik çekirdekler, yongalar ve uzunluğu yer yer 15 cm'yi geçen dilgilerden oluşmaktadır. Buluntular arasında düzeltilmiş aletler gözlenmemiştir.

Gürgürbaba Tepesi 003-Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

003 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte yer almaktadır. Yüzeyde görülebilen herhangi bir obsidiyen kaynağı mevcut değildir. Geniş bir alanda dağınık bir şekilde Orta Paleolitik dönemle ilişkilendirilebilecek tek kutuplu Levallois çekirdekler, Levallois yongalar ve düz yongalarla karşılaşmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 004-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Bu buluntu alanı Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte, tepenin ortasından başlayıp kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir drenaj sağlayan sel yatağında yer almaktadır. Bu sel yatağının taşkınları sonucu aşınmış olan dolgu toprağın kalınlığı yer yer 1 metreyi bulmaktadır. Sel yatağının aşındırdığı eğimli toprak dolgunun altındaki ana kayanın hemen üzerinde çok sayıda *in situ* Paleolitik taş alet mevcuttur. Taş aletlerin içerisinde çok sayıda iki ve tek yüzeyle el baltaları, Clacton yongalar, iri-geniş yongalar, Levallois çekirdekler, Levallois yonga ve dilgiler ile normal yonga ve dilgilerin yanı sıra çeşitli kazıyıcı aletler yer almaktadır.

Fig. 2: Gürgürbaba Tepesi 004 Numaralı Buluntu Yerinde Arkeolojik Buluntularla Jeomorfolojik Birimlerin İlişkisi.

Gürgürbaba Tepesi 005-Dönem: Alt-Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlüklerde yer alan 005 numaralı buluntu alanı, Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun hemen doğusundadır. Buluntu yeri fazla aşınmamıştır. Burada bir obsidiyen kaynağı ve bununla ilişkili olabilecek iki yüzeyli aletlerden oluşan Paleolitik buluntularla karşılaşmıştır. İki yüzeyli aletler, Levallois yongalar ve Levallois çekirdeklerden dolayı Alt-Orta Paleolitik dönemlere ait olarak tanımlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 006-Dönem: Alt-Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek 005 numaralı buluntu yerinin güneybatısındaki 006 numaralı buluntu yeri, Paleolitik sonrasında oluşan toprak dolgu bulunduğu için ayrı bir buluntu yeri olarak değerlendirilmiştir. 006 numaralı buluntu yerinde 50 metre çapında bir alanda Paleolitik buluntularla karşılaşmıştır. Diğer buluntu yerlerinde olduğu gibi Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki toprağın aşınmasıyla Paleolitik buluntular açığa çıkmıştır. Buluntular arasında çok sayıda iki yüzeyli alet ve Levallois çekirdekler ve ürünleri, düz yonga ve dilgi kalıntıları mevcuttur. Bu buluntular Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait olarak tanımlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 007-Dönem: Alt Paleolitik ve Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

007 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte Paleolitik sonrasında gelişen toprak örtüsünün üstünde yer almaktadır. Buluntular az sayıdadır ve bir obsidiyen kaynağı ile ilişkilidir. Buluntular arasında Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri mevcuttur. Az sayıda Paleolitik döneme ait ve *in situ* olmayan iki yüzeyli aletle karşılaşmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 008-Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Gürgürbaba Tepesi'nin güneybatısındaki riyolit kayalıkların üzerinde yer almaktadır. Buluntu yerinin yüzey toprağı küçük bir dere yatağı ve taşkınlar nedeniyle aşınmış, Paleolitik buluntular bu sayede ortaya çıkmıştır. Buluntular arasında çok sayıda Levallois çekirdek ve Levallois yonga/dilgi gözlenmiştir. Buluntu yerinin batısında bir obsidiyen kaynağı mevcuttur. Bu buluntu yerinde 2016 ve 2017 yıllarında daha ayrıntılı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Buna göre bu buluntu yeri Orta Paleolitik dönemde insanların yontmataş aletleri ürettiğı bir alan olarak tanımlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 009-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin güneyindeki kayalıkların üzerinde bir obsidiyen kaynağı ile ilişkili birkaç tane iki yüzeyli alet gözlenmiştir. Paleolitik kalıntılar dağınık bir haldedir ve buluntu yerinde çok sayıda işlenmemiş obsidiyen bloğu bulunmaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 010-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

010 numaralı buluntu yeri Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun batısında, kuzey-güneydoğı doğrultulu bir dere yatağının doğusunda yer alır. Buluntu yerinin üzerinde yaklaşık 2 m yüksekliğinde kısmi bir toprak dolgu bulunur. Paleolitik buluntularla bu toprak dolgunun aşınmış olduğı yerlerde karşılaşmıştır. Buluntular arasında çok sayıda iki ve tek yüzeyli aletler, Levallois çekirdekler, çeşitli tiplerde yongalar ve dilgiler ile pek çok düzeltili alet saptanmıştır. Geniş bir alanı kapsayan buluntu yerinde birçoğı jeolojik olarak *in situ* taş alet gözlenmiştir. Buluntu yerinde en az dört adet Paleolitik buluntu yoğunluğu tespit edilmiştir. Bu yoğunluklar daire şeklinde taş sıralarıyla ilişkilidir. Bu alanda 2015-2017 yılları arasında yoğun yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu buluntu yerinin yaygın yaya yüzey araştırması yöntemlerinden daha yoğun yöntemlerle araştırılmasının nedeni buradaki *in situ* Alt Paleolitik buluntuların bölge Alt Paleolitik teknolojilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecek olmasıdır. Ayrıca, 2017 ve 2018 yıllarında bu alanda Van Arkeoloji Müzesi başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir. Kazıların

amacı bölgenin Alt Paleolitik teknolojilerinin bilimsel yöntemlerle tarihlenebilmesidir.

Fig. 3: Gürgürbaba Tepesi 010 Numaralı Buluntu Yerindeki Yoğun Buluntu Alanlarından Bir Tanesi.

Gürgürbaba Tepesi 011-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Orta

011 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının içindedir. Sadece dere yatağının aşındırdığı dar ve uzun bir yarık içerisinde karşılaşılan buluntular arasında hem obsidiyen, hem de bazalttan yapılmış iki yüzeyli aletler gözlenmiştir. Tespit edilen bir çekirdeğin hemen yakınında bulunan yonganın da bu çekirdeğe ait olması, buluntuların *in situ* olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Gürgürbaba Tepesi 012-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

012 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyinde yer alan iki dere yatağının arasındaki bir yükseklikte yer almaktadır. Toprak dolgunun üzerindeki bir obsidiyen kaynağıyla ilişkili olan buluntu yeri, Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri ve dilgileri içermektedir.

Gürgürbaba Tepesi 013-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

012 numaralı buluntu yerinin hemen yakınında yer alan 013 numaralı buluntu yeri, yaklaşık 50 metre çapındaki bir alandır. Bu buluntu yerinde toprak dolgunun aşınması sonucunda çok sayıda iki yüzeyli alet ortaya çıkmıştır.

Buluntular, buluntu yerinin yakınında yer alan obsidiyen kaynağıyla doğrudan ilişkilidir.

Gürgürbaba Tepesi 014-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

014 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeydoğusundaki kayalık alan üzerindedir. Obsidiyen kaynağıyla ilişkili olarak az sayıda Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri ve dilgiler ile karşılaşmıştır. Buluntu yeri yaklaşık 10 metre çapındaki bir alanı kaplamaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 015-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

015 numaralı buluntu yeri 014 numaralı buluntu yerinin 100 metre doğusundadır. Hafif yüksek bir tepelik üzerindeki buluntu yerinde, obsidiyen kaynağı da vardır . Kalkolitik döneme ait olduğu düşünülen buluntu yerinde tek vurma düzlemlili çekirdekler, silindirik çekirdekler ve dilgiler gözlenmiştir.

Gürgürbaba Tepesi 016-Dönem: Alt ve Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyindeki kayalıkların üzerinde yer alan 016 numaralı buluntu alanında, dağınık olarak ve az sayıda iki yüzeyli alet ve Levallois çekirdeklerle karşılaşmıştır. Toprak dolgunun bu alanda aşınmamış olması olasılıkla buluntuların toprak altında kalmasına neden olmuştur.

Gürgürbaba Tepesi 017-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeydoğu yamacında; Ulupamir Köyü'nün 2,5 km kuzeybatısındadır. Genellikle Alt Paleolitik döneme ait obsidiyen taş aletlerle karşılaşmıştır. Üzerindeki toprağın aşınmasıyla ortaya çıkan ve diğer buluntu alanlarına kıyasla görece daha küçük olan bu alandaki aletlerin genel dağılımı herhangi bir yoğunluk göstermemektedir. Bu durum yüzeyin fazla aşınmamış olması ve dolayısıyla Paleolitik yüzeyin görünemiyor olmasının bir sonucudur. Gözlemlenen aletler arasında iki ve tek yüzeyli el baltaları yer almaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 018-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Bu buluntu alanı Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun kuzeybatısındadır. Dere yatağının aşındırması ile obsidiyen kaynakları ortaya çıkmıştır. Buluntu yerinin üzerinde yaklaşık 2 m yüksekliğindeki toprak dolgu kısmi olarak kalmış; Paleolitik buluntulara bu toprak dolgunun aşınmış olduğu yerlerde rastlanmıştır. Bu alandaki Paleolitik aletler oldukça yoğundur. Buluntuların büyük bir kısmı hiç taşınmamış olduğundan *in situ* halde bulunmaktadır. Taş aletler arasında özellikle iki yüzeyli el baltaları, çekirdekler ve yongalar mevcuttur.

Fig. 4: Gürgürbaba Tepesi 018 Numaralı Buluntu Yeri Genel Görünümü.

Gürgürbaba Tepesi 019-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun kuzeybatısında, günümüzde de mevcut olan kuzey-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının batısındadır. Dağınık olarak yongalara ve tek vurma düzlemlili çekirdeklere rastlanmıştır. Buluntu yerinde Alt Paleolitik döneme ait bir el baltası da görülmüş olmasına rağmen bu buluntunun muhtemelen sürüklenerek buluntu yerine ulaştığı düşünülmüştür.

Gürgürbaba Tepesi 020-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Orta

Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun kuzeybatısındaki 020 numaralı buluntu alanı, obsidiyen madeni için açılmış bir alanı kapsar ve yol tarafındaki kısmı tahrip olmuştur. Bu buluntu yeri 018 numaralı buluntu yerine yaklaşık 150 metre mesafededir ve taş aletlerin genel durumu da benzer özelliklere sahiptir. Ancak iki buluntu yerinin arasında Paleolitik dönem yüzeyini kaplayan bir toprak dolgusu bulunmakta ve yalnızca bütün Gürgürbaba Tepesi'ni kaplamakta olan bu toprak yapının aşındığı yerlerde Paleolitik buluntularla karşılaşmaktadır. 018 ve 020 numaralı buluntu yerlerinin ilişkisi bu iki buluntu alanının arasındaki toprak dolgunun varlığı nedeniyle tam olarak tespit edilememiştir.

Gürgürbaba Tepesi 021-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

Tuğlu Köyü'nün 200 metre kuzeybatısındadır. Yoğun olarak işlenmemiş obsidiyen hammadde ile karşılaşmıştır. Bu alanda hammaddeler toplanarak öbekler halinde biriktirilmiştir. Bu durum olasılıkla son birkaç yüzyıldaki tarım ve hayvancılık etkinliğiyle ilişkilidir ve tarihöncesi dönemlerde gerçekleştirilmemiştir. Dağınık olarak yongalara ve tek vurma düzlemlerine çekirdeklere rastlanmıştır. Buluntular genel olarak Kalkolitik döneme aittir.

Fig. 5: Gürgürbaba Tepesi 021 Numaralı Buluntu Yerinde Kalkolitik Döneme Ait Yontmataş Aletler.

Gürgürbaba Tepesi 022-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

Ulupamir Köyü'nden Tuğlu Köyü'ne giden yolun güneydoğusunda bulunan kayalık alan üzerinde küçük bir kaya altı sığınağıdır. Kaya altı sığınağında toprak dolgu olmamasına rağmen sığınağın ön tarafında kısmen toprak dolgu mevcuttur. Bu dolgunun kenarlarında az da olsa Kalkolitik döneme ait olabilecek tek vurma düzlemlerine dilgi çekirdekleri saptanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 023-Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük?

008 numaralı buluntu yerinin 250 metre batısında yer alan 023 numaralı buluntu alanı yüzeyinde az sayıda Orta Paleolitik döneme ait Levallois çekirdek ve yonga saptanmıştır. Arazinin otlarla kaplı olması nedeniyle buluntuların yoğunluğu hakkında net bir gözlem gerçekleştirilememiştir.

Gürgürbaba Tepesi 024-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeydoğusundaki kayalık alanların üstünde yaklaşık 20 metre çapında bir alanı kaplayan ve toprak dolgunun üzerindeki obsidiyen kaynağıyla ilişkili olan 024 numaralı buluntu alanında az sayıda Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdeklerine rastlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 025-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin güneyindeki kayalıkların üzerinde bir obsidiyen kaynağı ile ilişkili olan buluntu alanında Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdeklerine rastlanmıştır. Buluntuların herhangi bir yoğunluk göstermediği; çok sayıda işlenmemiş obsidiyen bloğu bulunan alanın olasılıkla hammadde temin alanı olduğu düşünülmektedir. Buluntu yerinde Alt Paleolitik döneme ait bir el baltası da görülmüş olmasına rağmen bu buluntunun muhtemelen sürüklenerek buraya geldiği düşünülmüştür.

Gürgürbaba Tepesi 026-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Orta

026 numaralı buluntu alanı Köycük Köyü'nün 1 km güneydoğusundaki kayalıkların hemen üzerinde yer alır. Bu buluntu alanı oldukça aşınmış ve aşınma dolayısıyla yüzey görünürlüğünün yüksek olduğu bir yerdir. Alt Paleolitik döneme ait el baltalarıyla karşılaşılmasına rağmen genel olarak bu buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nde tespit edilmiş olan diğer Paleolitik buluntu yerlerine göre daha az sayıda buluntuya sahiptir.

Gürgürbaba Tepesi 027-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin düzlüklerinde ve Köycük Köyü'nün 1,2 km güneydoğusundaki kayalıkların hemen üzerinde yer alan 027 numaralı buluntu alanında, tek vurma düzlemlili çekirdeklere ve dağınık halde yer alan yonga ve dilgilere rastlanılmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 028-Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

010 numaralı buluntu yerinin 100 metre kuzeyinde olan ve Gürgürbaba Tepesi'ni kaplayan toprak dolgunun dere yatağı tarafından aşındırılmasıyla ortaya çıkan bu alanda Alt Paleolitik döneme ait birçok buluntuya rastlanmıştır. Bunlar arasında iki yüzeyli el baltaları, iri yonga ve dilgiler, Levallois çekirdekler ve ürünleri olan yonga ve dilgiler ile düzeltili aletler ve tek vurma düzlemlili çekirdekler vardır.

Gürgürbaba Tepesi 029-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

Köycük Köyü'nün 1 km güneydoğusundaki kayalıkların hemen üzerinde, oldukça aşınmış ve aşınma dolayısıyla yüzey görünürlüğün yüksek bir alan olan 029 numaralı buluntu alanında, dağınık olarak yongalara ve tek vurma düzlemlili çekirdeklere rastlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 030-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

Bu buluntu alanı Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte, Tuğlu Köyü'nün 1,2 km kuzeybatısındadır. Aynı zamanda bir obsidiyen kaynağı olan alanda dağınık şekilde yongalara ve tek vurma düzlemlerle çekirdeklere rastlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 031-Dönem: Alt Paleolitik, Orta Paleolitik, Yoğunluk: Orta

Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolunun kuzeybatısında dere yatağı tarafından ayrılmış bölgenin kuzey yamaçlarındadır. Buluntu yerinde Alt Paleolitik döneme ait el baltalarına ve Orta Paleolitik döneme ait olabilecek Levallois çekirdeklere rastlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 032-Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının böldüğü vadinin kuzey yamacındadır. Buluntulara sadece dere yatağının aşındırdığı dar ve uzun bir alanda karşılaşmıştır. Buluntular arasında dağınık olarak yongalara ve tek vurma düzlemlerle çekirdeklere rastlanmıştır.

Genel Değerlendirme

Van'ın Erciş ilçesindeki yüzey araştırmaları, Gürgürbaba Tepesi obsidiyen kaynaklarında gerçekleştirilmiştir. Bugün görülebilen obsidiyen kaynakları özellikle tepenin yamaçlarındaki kayalıklardadır. Tepenin üzerindeki obsidiyen kaynakları dağınık halde ve öbekler halinde gözlemlenebilmektedir. İlk saptamalara göre tepenin üzerinde yaklaşık 2 metre kalınlığında bir dolgu toprağı bulunmaktadır. Bu nedenle obsidiyen kaynaklarının büyük bir çoğunluğu görünmemektedir. Buluntu analizleri ışığında bu toprak oluşumunun Orta Paleolitik sonrasından itibaren hızlı bir şekilde bugünkü kalınlığına ulaştığı düşünülmektedir. Bu sebeple sadece toprak dolgunun aşındığı alanlarda Paleolitik dönemlere ait buluntular yoğun olarak gözlenebilmektedir.

Gürgürbaba Tepesi'nde toprak dolgunun hızlı bir şekilde bütün tepenin üstünü kaplaması, Paleolitik buluntuların büyük bir çoğunluğunun alt seviyelerde korunmasını ve *in situ* olarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen Paleolitik dönem buluntu yerleri, toprak dolgunun az olduğu/aşındığı yerlerdir. Bu alanlar küçük derelerin açtığı yataklarda veya dere taşkınları sonucunda ortaya çıkan geniş arazilerde gözlenmiştir. Özellikle taşkınlar sonucu ortaya çıkan geniş araziler, su basıncının az olması sebebiyle obsidiyen taş aletlerin *in situ* pozisyonlarını değiştirmeden korunmalarını sağlamıştır. Toprak oluşumunun üzerinde ise Paleolitik buluntular az sayıda ve dağınık olarak gözlenmiştir. Toprak oluşumun üst

seviyesinde ve obsidiyen kaynaklarının açığa çıktığı alanlarda genellikle Kalkolitik döneme ilişkin kalıntılar saptanmıştır. Bu nedenle tepenin üstünü kaplayan toprak dolgunun Holosen dönemle birlikte aşınmaya başladığını düşünmekteyiz.

Gürgürbaba Tepesi'nde Kalkolitik döneme ait kalıntılar dolgu toprağının üst kısmında; aşınmanın az olduğu alanlarda ve tepenin yamaç kısımlarındaki kolaylıkla görünebilen obsidiyen kaynaklarında saptanmıştır. Bu dönem insanları taş aletleri obsidiyen kaynaklarının hemen yakınında üretmişlerdir. Kalkolitik dönem buluntuları arasında tek vurma düzlemlerli prizmatik/yarı prizmatik dilgi çekirdekleri ve koni biçimli dilgi çekirdekleri yer almaktadır. Taşımalık tipleri arasında dilgiler yüksek orandadır (5-20 cm boyutlarında). Yongaların oranı ise daha azdır. Düzelteli aletlere ise çok az rastlanmıştır. Bu bulgular Kalkolitik dönemde Gürgürbaba Tepesi'nin atölye olarak kullanıldığını düşündürmektedir (Baykara vd 2016; 2017; 2018).

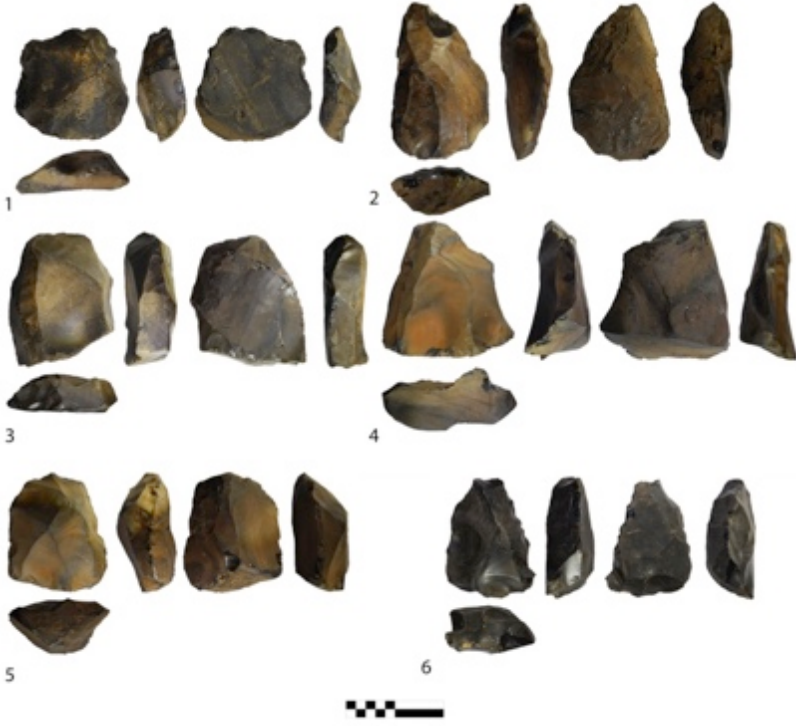
Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik dönem kalıntıları tepenin üst kısmında tespit edilmiştir. Ancak bu alanların yanı sıra tepenin yamaç kısımlarındaki molozlar içerisinde ve tepenin aşağı kısımlarında dağınık halde Orta Paleolitik'e ait kalıntılar da saptanmıştır. Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik endüstrisi temel olarak Levallois üretiminin baskınlığı ile tanımlanmaktadır. Levallois çekirdekler (Resim 6) arasında tek kutuplu, çift kutuplu ve dairesel Levallois çekirdekler yer almaktadır. Bunun yanı sıra Orta Paleolitik döneme ait tek vurma platformlu (*unifacial* ve tek kutuplu) çekirdeklerle de sıklıkla karşılaşmıştır. Bunlar yan kenarlarında, distal kenarlarında ve platformlarında herhangi bir hazırlık yapılmadan yonga üretilen çekirdeklerdir. Bu çekirdekler de istenilen taşımallıkları elde etmek amaçlı tek veya merkezci çıkarmalar yapılarak üretilmektedir. Ancak, çekirdeklerde bir hazırlık olmaması bunları Levallois çekirdeklerden ayırmaktadır. Bu çekirdeklerin yanı sıra denenmiş çekirdekler, yongadan yapılmış çekirdekler de bulunmaktadır. Orta Paleolitik dönem çekirdeklerin işlenmesinde sert vurgaç kullanılmış ve çekirdekler doğrudan vurma tekniğiyle işlenmiştir. Baskı veya diğer yongalama tekniklerine rastlanmamaktadır. Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik yontmataş alet endüstrisi yonga ağırlıklıdır. Yonga üretiminde Levallois teknik kullanılarak çeşitli boylarda Levallois yonga ve dilgiler üretilmiştir. Oran olarak yongalardan sonra dilgiler ikinci sırada bulunur. Taş aletlerin topuk tipleri arasında façetalı ve düz topuklar yüksek oranda yer alır. Özellikle façetalı topuk tipleri muhtemelen Levallois üretimiyle ilişkilidir. Dorsal izler içerisinde paralel veya dairesel negatif izler en yüksek değerleri içermektedir. Tipolojik özellikleri açısından Levallois yongaların oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Bunu kenar kazıyıcılar ve çentikli aletler takip etmektedir. Ancak yüksek oranda çekirdek ve artık

parçaların da gözlenmesi, bu dönemde Gürgürbaba Tepesi obsidiyen kaynaklarının yontmataş üretiminde bir atölye olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Gürgürbaba Tepesi Alt Paleolitik topluluklarında iki tip teknolojik yapı bulunmaktadır. Bunlardan birincisini Acheul teknolojisini temsil eden iki ve tek yüzeyli el baltaları, iri düzensiz çekirdekler, iri kesici aletler, iri yongalar ve iri dilgiler oluşturmaktadır. İkinci teknolojik yapı ise Levallois teknikle üretilmiş Levallois taşımalklar, Levallois çekirdekler ve Levallois olmayan Orta Paleolitik karakterli çekirdek ve taşımalk kalıntılarıdır. Acheul teknolojisinin en belirgin alet tiplerini el baltaları (Resim 7) oluşturmaktadır. El baltalarının çoğunluğu eksiksiz bütün halinde bulunmuştur ancak az oranda dip, uç ve orta parçalar, kırık veya tanımlanamayan parçalar da buluntular arasında yer almaktadır. Bordes (1961) tipolojisine göre el baltaları içerisinde en çok üçgen biçimli olanlar yer almaktadır. Bu aletleri badem biçimliler (badem biçimliler, yürek biçimliler ve Lanceolate) takip etmektedir. Düşük oranda ise oval tipte (oval ve eliptik biçimliler) olanları görülmektedir. Gürgürbaba Tepesi'nde el baltalarının taşımalk tipleri arasında yongaların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu taşımalkları yassı, nodüler ve düzensiz taşımalklar benzer oranlarda takip etmektedir. El baltalarının tipleri arasında ise iki ve tek yüzeyli olanlar gözlemlenmektedir. Bunları az sayıda kısmi iki yüzeyli ve ön-form tipte olanlar takip eder.

El baltalarının kenar profilleri içerisinde düz bir kenar profiline sahip olanlar sıklıkla tespit edilmiştir. Düz kesitli el baltalarını düşük oranlarda da olsa, "S" şeklinde, zigzag, uzun "S" ve küt kesite sahip olanlar izler. Gürgürbaba Tepesi el baltalarının şekillendirilmesinde doğrudan vurma tekniği kullanılmıştır. Kullanılan vurgaçlar ise çeşitlilik gösterir. El baltalarının yapımında sıklıkla sert vurgaç kullanıldığı, bunu düşük oranlarda önce sert ardından yumuşak vurgaç ile şekillendirme ve son olarak yine düşük oranlarda yumuşak vurgaç kullanımının izlediği tespit edilmiştir. 10 cm'den büyük olan yongaları içeren iri kesici aletler (*Large Cutting Tools*). Gürgürbaba Tepesi'nde az sayıda da olsa tercih edilen aletler arasındadır. İri kesici aletler çoğunlukla iri yonga üzerine yapılmış yontmataş aletleri oluşturmaktadır. Gürgürbaba Tepesi buluntuları arasında ayrıca çok sayıda iri yonga ve iri dilgiler de yer alır ancak iri kesici aletlerin aksine bunların özellikle uç kısımlarının yan kenarlarında düzelti bulunmaz.

Fig. 6: Levallois Çekirdekler

Fig. 7: El Baltaları

İkinci teknolojik yapı ise Levallois olan ve olmayan çekirdekler ile bunlardan elde edilmiş taşımalklardır. Taşımalk tipleri arasında yongalar oldukça yüksek oranlardadır. Yongaları, Levallois yongalar ve aynı oranda karşılaşılan iri yongalar takip etmektedir. Dilgisel üretim genel olarak az olmakla birlikte, düz dilgilerin Levallois dilgilerden daha yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yongalamanın burada gerçekleştirildiğinin kanıtı olan çekirdek kenarlı yongalar (*éclat débordant*) ve kortikal yongalar düşük oranlarda gözlenmiştir. Levallois yonga ve dilgi sayısının azlığına rağmen, Levallois çekirdek oranları diğer çekirdek tiplerine göre biraz daha yüksektir. Levallois üretime özgü tek ve çift kutuplulara, dairesel+overpassed, dairesel ve

uç çekirdeklerine yüksek oranlarda rastlanılmıştır. Levallois çekirdekleri tek vurma platformlu çekirdekler düşük oranda takip etmektedir. Belirli bir yongalama sistemi gözlenmeyen çekirdekler ile sadece tek bir parça çıkarılmış olan denenmiş çekirdekler ise yüksek oranlarda yer almaktadır. Düzeltile aletler içerisinde sayıca en fazla olanlar kenar kazıyıcılarıdır. Kenar kazıyıcılar içerisinde tek, çift ve transvers kenar kazıyıcılar sıklıkla tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra *déjeté* kenar kazıyıcılar ve iç yüzeyi düzeltile, iki yüzeyli düzeltile veya almaşık düzeltile kenar kazıyıcı tipleri de tespit edilmiştir. Bordes tipolojisine göre kenar kazıyıcılar dışında en belirgin alet grubunu Levallois yongalar oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra çentikli ve dişlemeli alet tipleri de düşük oranlarda gözlenmiştir. Son olarak çok az oranda a-tipik ön kazıyıcılar bulunmaktadır. Gürgürbaba Tepesi'ndeki bu teknolojik yapı geç Acheul topluluklarına benzer ve çağdaştır.

Tartışma

Gürgürbaba Tepesi Orta ve Alt Paleolitik toplulukları karşılaştırmalarında Levant, Zagros, Kafkas ve Anadolu'dan bilinen Paleolitik dönem alanları değerlendirmeye alınmıştır. Levant Orta Paleolitik kültürlerinin kronolojik bir sınıflandırması Tabun Mağarası'na göre yapılmıştır. Tabun Mağarası'nın Orta Paleolitik dönemin en alt katmanını oluşturan Tabun D tabakası (270-170 bin yıl) dilgi ve uç üretimin yüksek olmasıyla karakterizedir ve bu endüstride tek kutuplu Levallois çekirdekler baskındır. Bunun yanı sıra Levallois olmayan çekirdek kullanımı da yaygın olarak bilinmektedir. İkinci tabakayı oluşturan Tabun C Orta Paleolitik toplulukları (170-90/85 bin yıl) dairesel dorsal izli yongaları ve dairesel veya iki kutuplu Levallois çekirdeklerin kullanımıyla karakterizedir. Levant'ın Orta Paleolitik dönem taş alet topluluğunun en üst tabakası Tabun B olarak bilinir (75-46 bin yıl) ve bu endüstride, tek kutuplu yakınsak Levallois çekirdeklerden üretilmiş taşımalklar ve *chapeau de gendarme* topuklu kısa, geniş tabanlı Levallois uçlar yer almaktadır (Bar-Yosef 1998, 2000; Bar-Yosef - Meignen 1992; Crew 1976; Meignen 1998; Shea 2003).

Zagros Mousterian toplulukları ise teknolojik ve tipolojik açıdan homojendir ve endüstri içerisinde kronolojik açıdan bir farklılık bulunmamaktadır. Zagros Orta Paleolitik dönem endüstrisi, tükenmiş parçalar (çekirdekler ve yongalar) ve yoğun düzeltile parçaların yüksek oranda yer almasıyla bilinir. Ancak bu endüstride dilgiler ve Levallois parçalar düşük orandadır. Anadolu'da Karain Mağarası bu Zagros Mousterian topluluklarına ilişkin en iyi örnekleri barındırmaktadır (Yalçınkaya 1992; 1993, Baumler - Speth 1993; Dibble - Holdaway 1993). Kafkasların kuzeyinde yer alan Orta

Paleolitik dönem yontmataş alet toplulukları yaprak biçimli uçlar, iki yüzeyli ve kısmi iki yüzeyli yakınsak aletler ile iki yüzeyli kenar kazıyıcılarıyla bilinmektedir (Cohen - Stepanchuck 1999; Golovanova ve Doronichev 2003; Bar-Yosef v.d., 2006). Bu bölgenin en yaygın alet tiplerini yakınsak aletler ve basit kenar kazıyıcılar oluştururken, iki yüzeyli aletlerin Micoquian kültürün son dönemlerinde azaldığı belirtilmiştir (OIS 7-5). Güney Kafkasların Orta Paleolitik yontmataş alet endüstrileri Levant ve Zagros Mousterian topluluklarına benzerdir. Bu bölgenin Orta Paleolitik endüstrisi Levallois yongalar, az orandaki dilgi üretimi ve “truncated faceted” parçaların yüksek olmasıyla karakterizedir (Golovanova - Doronichev 2003). Anadolu’da ise en iyi bilinen Orta Paleolitik dönem toplulukları Merdivenli, Üçağzılı II, Karain Mağaraları ve Kaletpe Deresi 3 açık alan yerleşiminden bilinmektedir (Baykara et al. 2015, 2016, Yalçinkaya 1992; 1993, Slimak et al. 2008). Hatay’ın Samandağ İlçesi’nde yer alan Üçağzılı II (88-46 bin yıl) ve Merdivenli mağaralarının yontmataş aletleri yonga üzerine yapılmış düzeltili ve düzeltisiz aletlerle karakterizedir. Düzeltili aletler arasında kenar kazıyıcılar yoğun olarak ele geçmiştir. Bunu Levallois yongalar, Levallois uçlar ve Mousterian uçlar takip eder. Ayrıca buluntu alanlarında yüksek oranda tek-çift kutuplu ve dairesel Levallois çekirdekler ele geçmiştir (Baykara vd., 2015; 2016). Karain Mağarası’nın (Antalya, 60-130 bin yıl) Orta Paleolitik yontmataş endüstrisi yonga ağırlıklıdır. Bu endüstri içinde düzeltili ve tekrar düzeltili aletler bulunmaktadır. Düzeltili aletler içerisinde kenar kazıyıcılar, Mousterian uçlar, dişlemeli ve çentikli aletler gelmektedir. Çekirdek üretiminde ise dairesel Levallois ve Levallois olmayan üretimlerin baskın olduğu belirtilmiştir (Otte et al. 1995; 1998). Kaletpe Deresi 3 (KD3) (Niğde, 160 bin yıl ve öncesi, OIS 6) buluntu alanının Orta Paleolitik kültürlerinin üst tabakalarında Levallois ve Kombewa yongaların yaygın kullanımı ve birçok taşımaların façetalı topuklu olmasıyla karakterizedir. Düzeltili aletler sınırlı sayıdadır ve ağırlıkla kenar kazıyıcılar üretilmiştir. KD3’ün alt tabakaları ise Levallois üretim ile ilişkilidir. Levallois ürünleri arasında yer alan dilgiler tek kutuplu Levallois ve tek vurma düzlemli çekirdeklerden elde edilirken; yongalar dairesel Levallois çekirdeklerden çıkarılmıştır. Düzeltili alet tipleri içerisinde ise kazıyıcılar ve uçlar yer alır (Slimak et al. 2008).

Gürgürbaba Tepesi buluntularını Kafkaslar, Levant, Zagros ve Anadolu’dan ele geçen örneklerle karşılaştırdığımızda tüm bölgelerle benzer olduklarını ancak Levallois üretimin yaygın olması; ağır düzeltili, tükenmiş çekirdek örneklerinin ve tekrar düzeltili kenar kazıyıcıların yer almamasıyla Zagros Orta Paleolitik topluluklarından ayrıldıklarını görürüz. Levallois üretiminin Gürgürbaba Tepesi’nde yaygın olması ise Levant ve Anadolu’da Hatay bölgesinden bilinen Üçağzılı II ve Merdivenli mağaralarıyla benzerdir. Bu

benzerlik özellikle tek kutuplu Levallois çekirdeklerin yaygın olarak kullanılmasıyla da ilişkilidir. Levant'ta tek kutuplu Levallois üretim Tabun D seviyesinden bilinmektedir ancak bu kültürel seviyenin alet gruplarında ağırlıklı olarak dilgiler yer alırken, Gürgürbaba Tepesi'nde yonga ağırlıklı bir endüstri yer almaktadır. Coğrafi olarak Gürgürbaba Tepesi'ne bir hayli yakın olan Güney Kafkaslar'da ise Levallois üretimin yaygın olması, yonga üretiminin baskın ve dilgi üretimin az olması nedeniyle birbirlerine oldukça benzerdir.

Gürgürbaba Tepesi'yle çağdaş olabilecek Alt Paleolitik yontmataş alet endüstrisi geç Acheul dönemden bilinmektedir ve bu alanlar Levant, Kafkaslar ve Anadolu'dan birkaç alandan tanınmaktadır. Levant geç Acheul endüstrisi, genel olarak yumuşak vurgaç kullanılarak şekillendirilmiş iki yüzeyli aletlerin artması, çakmaktaşı veya silisyum içerikli hammaddeler kullanılması, kıyıcılar, çok yüzeyliler gibi aletlerin az sayıda bulunması ve Levallois tekniğine ilişkin kalıntıların artmasıyla karakterizedir (Gilead 1970; Doronichev 2008). Geç Acheul'ün erken dönem yontmataş alet toplulukları badem, yürek, yarı-üçgen, oval el baltalarını fazlaca kullanmışlardır. Lanceolate, üçgen el baltaları ve nacak kullanımı düşük oranlardadır. Bu dönem içerisinde Levallois üretimi düşük olsa da yer almaktadır. Geç Acheul'in sonraki dönemi ise yuvarlak ve üçgen biçimli el baltalarının ve Levallois tekniğine ilişkin kalıntıların yüksek oranda yer almasıyla belirgindir. Bu dönemin en tipik aleti ise *Quina* tip kenar kazıyıcıların yüksek oranda yer almasıdır (Doronichev 2008, Moncel vd. 2018). Kafkasların kuzeyindeki geç Acheul yontmataş alet topluluklarından ele geçenler arasında (Treugolnaya Mağarası 600-350 bin yıl) ise kenar kazıyıcılar, ön kazıyıcılar, dişlemeliler ve kompozit aletler yer almaktadır. Bunların yanı sıra buluntular arasında kıyıcılar ve "*proto-biface*" gibi iri aletler de yer almaktadır. Bu bölgede Acheul iki yüzeyliler ve Levallois endüstrinin bulunmamasıyla karakterizedir ve Tayacian olarak bilinen bir kültürü içermektedir (Doronichev 2000; 2008; Doronichev - Golovanova 2010).

Güney Kafkaslar'daki Geç Acheul dönemi (350-200 bin yıl) volkanik kayaç ve sedimanter kayaç kullanımına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Volkanik kayaç içeren Geç Acheul yontmataş alet toplulukları merkezci Levallois tekniğiyle üretilmiş Levallois yonga ve dilgi taşımalarıyla karakterizedir. Ayrıca el baltaları arasında yürek, oval ve üçgen biçimliler çok yaygınken, badem ve Lanceolate biçimliler az oranda yer almaktadır (Doronichev 2008; Kolpakov 2009). Türkiye'de Alt Paleolitik döneme ilişkin birçok yer bilinmesine rağmen sistematik yürütülen araştırmalar son derece sınırlıdır (Kuhn 2002; Taşkıran 2008; 2017). Sistematik olarak kazılmış Alt Paleolitik buluntu yerleri arasında Dursunlu, Kaletepe Deresi 3, Yarımburgaz Mağarası ve Karain Mağarası gelmektedir. Dursunlu (780-990 bin yıl) yontmataş topluluğunu kuvars ve

çakmak taşından yapılmış yongalar, yonga aletler, çok yüzeyliler (polihedronlar) ve çekirdekler oluşturmaktadır ve Mod 2 endüstrisi içerisinde yer alan Dursunlu el baltalarının ve çaytaşı çekirdek aletlerinin olmamasıyla karakterizedir (Güleç vd. 2002; Özer - Baykara 2009, Güleç vd. 2009). Yarımburgaz Mağarası'nın (OIS 6-9) taş alet topluluğunu düzeltili yonga aletler ve düzensiz kenarlı dişlemeli aletler oluşturmaktadır. Ancak iki yüzeyli ve Levallois kalıntıları bulunmamaktadır. Kıyıcı gibi büyük alet gruplarına ise az sayıda rastlanmıştır (Kuhn vd. 1996; Arsebük 1998; Koenigswald vd. 2010). Karain Mağarası'nın yontmataş buluntu topluluğu düzeltili yonga aletler ve yongaların baskın olduğu bir endüstriye işaret eder. Bunun yanı sıra kalın yongalar üzerine yapılmış kenar kazıyıcılar, dişlemeliler ve çentikli aletlere de sıkça rastlanmaktadır (Yalçinkaya vd. 1992; Otte vd., 1998; Kuhn 2002; Taşkiran vd., 2016). Yalçinkaya vd., (2011) Karain Mağarası'nda V. Jeolojik seviyeden bir adet iki yüzeyli tespit etmiş ancak bu aletin iki yüzeyli alet geleneğine bağlanmasının güç olduğunu belirtmiştir.

Kaletepe Deresi 3 (KD3) Alt Paleolitik tabakaları IV., V. ve VI.-XII. seviyelerinden bilinmektedir. IV. seviye obsidiyen hammaddenin kullanılmamasıyla karakterizedir. Bu seviyede birçok yonga ve iri aletler yerel bazalt, riyolit ve andezit hammaddeden üretilmiştir ve yontmataş topluluğu içinde iri çekirdekler ve iri çekirdek aletler yer almaktadır. Çekirdekler arasında iri disk biçimli ve çok yüzeyli tipte olanlar da bulunmaktadır. Bazı küçük yongalardan büyük çentikler çıkartılarak çentikli aletler elde edilmiştir. Büyük çekirdek aletler arasında ise satır ve kıyıcı aletleri içeren örnekler bulunmaktadır. V. seviye yonga üretimi ve iri çekirdek kullanımıyla ilişkilidir. Bazalt gibi hammaddelerden kalın ve yoğun düzeltili kıyıcılar, andezitten ise çok yüzeyli aletler veya çekirdekler üretilmiştir. Obsidiyenden el baltaları yapılmış ve bu seviyede obsidiyen ve andezit yongadan iki adet nacak üretilmiştir. Seviye VI-XII Acheul endüstrisi olarak tanımlanmıştır. Yontmataş topluluğu obsidiyenden yapılmış küçük, tek-dışbükey, asimetrik el-baltaları ve iki yüzeyli üretimden ele geçen yongalardan oluşmaktadır. Ayrıca, andezitten üretilmiş çok yüzeyliler ve bazalt, andezit ve riyolitten yapılmış kıyıcı ve kıyıcı aletler de belirlenmiştir (Slimak vd. 2008; Kuhn vd. 2015).

Anadolu'da gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında çok sayıda buluntu alanı tespit edilmiştir ve bu buluntu alanlarının büyük çoğunluğunu da Alt Paleolitik dönem oluşturmaktadır. Anadolu'da geç Acheul endüstrisi içeren diğer buluntu alanları yüzey araştırmalarından bilinmektedir. Bunlar arasında Gaziantep-Nizip (Minzoni-Deroche, 1987: 1989) ve Karkamış-Dızımırtaşı (Taşkiran 2008; 2018) buluntu alanları gelmektedir. Gaziantep yüzey araştırmaları Fırat Nehri'nin teraslarında gerçekleştirilmiştir. Bu teraslar içerisinde yer alan Kuvaterner-alüvyon II (QF II tabakası) tabakalarından

toplanan el baltalarının 300 bin yıldan daha eski olduğu belirtilmiş ve Üst Acheul Dönem olarak tanımlanmıştır. QF II endüstrisinde az oranda üç yüzlü kazmalar ve yüksek oranda el baltaları yer almaktadır. Ayrıca, QF II tabakasında Levallois üretimin yaygın olarak kullanıldığı; yonga ve dilgi kalıntılarının sıklıkla üretildiği belirtilmiştir. Bir diğer geç Acheul alanı ise Dızımırtaşı açık alan yerleşimidir (Taşkiran 2018). Taşkiran (2018) el baltalarının büyük çoğunluğunun badem biçimli olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra açık alan yerleşiminde oval, yürek, Micoquian iki yüzeyliler ve yonga üzerine yapılmış kısmi iki yüzeyliler de bulunmuştur. El baltalarının tamamının yumuşak vurgaçlarla işlendiği belirtilen (Taşkiran 2008) alanda ayrıca üç yüzlü kazma aletler de bulunmuş ve Dızımırtaşı buluntu alanının kuzey Suriye'deki Geç Acheul topluluklarına benzer oldukları belirtilmiştir (Taşkiran 2018).

Levant'ın Geç Acheul endüstrisi Gürgürbaba Tepesi buluntularına benzerdir. Özellikle Acheulo-Yabrudian dönemin el baltası tipleri, çeşitleri ve Levallois tekniğin sıklıkla kullanımı Gürgürbaba yontmataş topluluğuyla benzer özellikler sergiler. Gürgürbaba Tepesi yontmataş topluluğu, Quina tip kenar kazıyıcıların bulunmaması ve el baltalarının yapımında yumuşak vurgaç kullanımının düşük olmasıyla Levant'ın Acheul topluluklarından farklılık gösterir. Bu farklılık olasılıkla kullanılan hammadde kaynaklarına bağlıdır. Kuzey Kafkasya Üst Acheulian'ı "Tayacian" endüstri toplulukları olarak bilinir ve Acheul tipte el baltalarının olmaması, Levallois endüstrinin bulunmaması, alet topluluklarında kıyıcılar ve küçük yongalardan üretilmiş düzeltili aletlerin yer alması nedeniyle Gürgürbaba Tepesi'nden farklıdır. Güney Kafkasya'nın volkanik kayaç içerikli Geç Acheul endüstrisi ise Gürgürbaba Tepesi yontmataş alet topluluklarına oldukça benzerdir. Levallois endüstrisinin varlığı ve üçgen biçimli el baltalarının yüksek oranda bulunması, Geç Acheul dönemde iki bölgenin benzer yontmataş alet topluluklarına sahip olduklarını düşündürmektedir. Ancak, Gürgürbaba Tepesi'nde tek kutuplu Levallois çekirdekler daha çok tercih edilmişken Güney Kafkasya'da merkezci Levallois tekniği daha çok uygulanmıştır. Anadolu'da ise Yarımurgaz, Karain E ve Dursunlu buluntu alanları, iki yüzeyli aletlerin ve Levallois tekniğe ilişkin kalıntılarının olmamasıyla Gürgürbaba Tepesi yontmataş topluluklarından farklılık göstermektedir. KD3 yontmataş alet topluluğunda ise asimetric el baltalarının üretimi, iri çekirdek ve çekirdek alet üretimleri, nacak ve çok yüzeylilerin bulunması Gürgürbaba Tepesi'nden farklılık göstermektedir. Ancak, her iki yontmataş alet topluluğu içerisinde iri çekirdeklerin bulunması ve iri yonga üzerine üretilmiş aletlerin olması benzerlik gösterir. Ancak KD3'de iri çekirdekler andezit, bazalt veya riyolit gibi hammaddelerden üretilmişken, obsidiyenlerden bu tip çekirdekler üretilmemiştir. Bu bakımdan iri çekirdek ve

iri yonga aletler Gürgürbaba'dan farklıdır. Gaziantep QF II endüstrisi ve Dızdırtaş Geç Acheul alet topluluğundaki el baltalarının tipleri ve Levallois üretimi Gürgürbaba Tepesiyle benzerlik göstermektedir. Ancak Nizip ve Dızdırtaş el baltalarının üretiminde yumuşak vurgaç kullanılması ve üç yüzlü kazma örneklerinin yer alması, Gürgürbaba Tepesi'nden farklılık gösterir.

Türkiye Levant, Kafkasya, Orta Asya ve Doğu Avrupa arasında coğrafi olarak bir kara köprüsüdür ve bu bakımdan hominidlerin ve diğer hayvanların takip ettiği rotalar üzerinde yer alır. Pleistosen insan varlığının ve bunların olası göç yollarının tespit edilmesine yönelik Van'da yapılan yüzey araştırması sonucunda, Alt ve Orta Paleolitik kültürler dikkate alınarak, Gürgürbaba Tepesi'nin MIS 12-4 arasında insanlar tarafından kullanıldığı anlaşılmış ve bu yontmataş alet kültürlerinin Levant ve Kafkas Paleolitik kültürlerine benzer olduğu tespit edilmiştir.

Teşekkürler: Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Müdürlüğü (Proje numarası SBA-2017-5509 ve 2014-ED-B218) ve Türk Tarih Kurumu tarafından maddi olarak desteklenmektedir (Proje numarası 2016.49 ve 2017.90).

Kaynakça / Bibliography

Akköprü, E., Mouralis D., Robin A. K., Kuzucuoğlu C., Erturaç, M. K., (2017). Doğu Anadolu'daki Obsidiyen Kaynak Alanlarının Belirlenmesinde Jeomorfolojik ve Volkanolojik Göstergelerin Önemi, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60/1: 49-61.

Arsebük, G. (1998). Yarımburgaz Mağarası, Pleistosen arkeolojisi ile ilgili son çalışmalara 1997 gözüyle özet bir bakış, *TÜBA-AR*, 1: 9-25.
10.22520/tubaar.1998.0002.

Arslan M. (1994). *Mineralogy, Geochemistry, Petrology and Petrogenesis of the Meydan Zilan (Erciş-Van, Turkey) Area Volcanic Rocks*, Unpublished Phd thesis, Department of Geology and Applied Geology, University of Glasgow.

Bar-Yosef, O. (1998). Early colonizations and cultural continuities in the Lower Paleolithic of western Asia, M. D. Petraglia, R. Korisettar, R. (eds.). *Early Human Behaviour in Global Context: The rise and diversity of the Lower Paleolithic record*, London: 221-279.

Bar-Yosef, O. (2000). The Middle and Early Upper Paleolithic in Southwest Asia and Neighboring Regions, O. Bar-Yosef, D. Pilbeam (eds.). *The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and The Greater Mediterranean*, Cambridge: 130-156.

Bar-Yosef, O., Belfer-Cohen A., Adler, D. S., (2006). The Implications of the Middle-Upper Paleolithic Chronological Boundary in the Caucasus to Eurasian Prehistory, *Anthropologie* XLIV/1: 49-60.

Bar-Yosef, O., Meignen L., (1992). Insights into Levantine Middle Paleolithic Cultural Variability, H. L. Dibble, P. Mellars, (eds.). *The Middle Paleolithic: Adaptation, Behavior and Variability*, Philadelphia: 163-182.

Baumler, M., Speth J. D., (1993). A Middle Paleolithic Assemblage from Kunji Cave, Iran. Dibble H. L., Olszewski D. I., (eds.). *The Paleolithic Prehistory of The Zagros-Taurus*, Philadelphia: 1-75.

Baykara, İ., Mentzer, S. M., Stiner, M.C., Asmerom Y., Savaş-Güleç E., Kuhn, S. L. (2015)

The Middle Paleolithic Occupations Of Üçağızlı II Cave (Hatay, Turkey):
Geoarcheological And Archeological Perspectives, *Journal Of Archaeological
Science: Reports* 4: 409-426. 10.1016/j.jasrep.2015.09.022.

Baykara, İ., Kuhn, S. L., Silibolatlaz-Baykara, D., (2016). Mousterian Lithic
Assemblages of Merdivenli Cave, *Mediterranean Archaeology and
Archaeometry* 16/1: 101-115. 10.5281/zenodo.35524.

Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Koç, E., Baykara, D., Özer, İ., Sağır, M., (2016).
2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması, *Araştırma
Sonuçları Toplantısı* 33/2: 539-552.

Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Baykara, D., Bolkan İ. H., (2017). 2015 Yılı Van
İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34/1:
295-314.

Baykara, İ., Dinçer B., Şahin S., Ünal E., Kuvanç R., Gülseven B., Birol Ö., (2018).
Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması-2016, *Araştırma
Sonuçları Toplantısı* 35/2: (27-41).

Bigazzi G., Dompnier, E., Hadler, Neto, J. C., Poupeau G., Vulliez E., (1998). A
reactor intercalibration for fission track dating and uranium micromapping.
*International Journal of Radiation Applications and Instrumentation. Part D.
Nuclear Tracks and Radiation Measurements*, 15: 755-757. 10.1016/1359-
0189(88)90243-9

Bigazzi, G., Yeğingil, Z., Ercan, T., Oddone, M., Özdoğan M., (1997). Doğu
Anadolu'daki obsidiyen içeren volkaniklerin "Fizyon Track" yöntemiyle yaş
tayini, *Türkiye Jeoloji Bülteni* 40/2: 57-72.

Bordes F., 1961, *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*, Paris.

Chataigner, C., Akin, A., Aras, O., (2014). Kuzeydoğu Anadolu Obsidiyen
Kaynaklarının Tespitine Yönelik Yüzey Araştırmaları, H. Kasapoğlu, M. A.
Yılmaz (eds.). *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara: 589-
604.

Chevalier, T., Özçelik, K., de Lumley, M.-A, Kosem B., de Lumley H., Yalçinkaya I.,
Taşkıran, H. (2015). The endostructural pattern of a Middle Pleistocene human
femoral diaphysis from the Karain E site (Southern Anatolia, Turkey). *American
Journal of Physical Anthropology* 157: 648-658. 10.1002/ajpa.22762.

Cohen, V. Y., Stepanchuck, V. N., (1999). Late Middle and early Upper Paleolithic evidence from the east European plain and Caucasus: a new look at variability, interactions, and transitions, *Journal of World Prehistory* 13: 265-319. 10.1023/A:1022389613280.

Crew, H.L. (1976). The Mousterian Site of Rosh Ein Mor, A. E. Marks (ed.). *Prehistory and Paleoenvironments in the Central Negev, Israel. Volume I. The Advat/Aqev Area, part I*, Dallas: 75- 112.

Dibble, H. L., Holdaway, J. S., (1993). The Middle Paleolithic Industries of Warwasi, H. L. Dibble, D. I. Olszewski (eds.). *The Paleolithic Prehistory of The Zagros-Taurus*, Philadelphia: 75-101.

Doronichev, V. (2000). Lower Paleolithic occupation of the Northern Caucasus, Lordkipanidze, D., Bar-Yosef, O., Otte, M., (eds.). *Early Humans at the Gates of Europe, Proceedings of the first international symposium, Dmanisi, Tbilisi (Georgia). September 1998*, Liège: 67-77.

Doronichev, V. (2008). The Lower Paleolithic in Eastern Europe and the Caucasus: A Reappraisal of the Data and New Approaches, *PaleoAnthropology* 2008: 107-157.

Doronichev V., Golovanova, L., (2010). Beyond the Acheulian: A view on the Lower Paleolithic occupation of Western Eurasia, *Quaternary International* 223-224: 327-344. 10.1016/j.quaint.2009.12.003.

Güleç E., Howell F. C., White T., Karabıyıkoğlu M. (2002). Anadolu'da İlk İnsan İzleri: Dursunlu, *Antropoloji* 15: 79-90.

Güleç, E., White T., Kuhn S. L., Özer İ., Sağır M., Yılmaz H., Howell, F. C., (2009). The Lower Pleistocene lithic assemblage from Dursunlu (Konya). central Anatolia, Turkey, *Antiquity* 83: 11-22. 10.1017/S0003598X00098057.

Gilead D. (1970). Handaxe industries in Israel and the Near East, *World Archaeology* 2/1: 1-11.

Golovanova, L.V., Doronichev, V. B., (2003). The Middle Paleolithic of the Caucasus, *Journal of World Prehistory* 17/1: 71-140. 10.1023/A:1023960217881.

- Kuhn S. L., Arsebük G., Howell F. C., (1996). The Middle Pleistocene Lithic Assemblage From Yarımburgaz Cave, Turkey, *Paléorient* 22/1: 31-49.
- Kuhn, S. L. (2002). Paleolithic Archeology in Turkey, *Evolutionary Anthropology* 11: 198-210. doi.org/10.1002/evan.10033.
- Kuhn S. L., Dinçer B., Balkan-Atlı, N., Erturaç, M. K., (2015). Paleolithic occupations of Göllü Dağ, Central Anatolia, Turkey, *Journal of Field Archaeology* 40/5: 581-602. 10.1179/2042458215Y.0000000020.
- Kobayashi, K., Sagona, A., (2008). A Survey of Obsidian Sources in the Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis, 2006, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25/2: 185-196.
- Koenigswald, W., Lindenau, C., Santel, W. T., (2010). Ecological significance of the small mammal fauna from Yarımburgaz cave (Turkish Thrace). Howell, F. C., Arsebük, G., Kuhn, S. L., Özbaşaran, M., & Stiner, M. C., (Eds.). *Culture and biology at the crossroads: The Middle Pleistocene record of Yarımburgaz cave (Thrace, Turkey)*. İstanbul: 73-92.
- Kolpakov E. M. (2009). The Late Acheulian Site of Dastadem-3 in Armenia, *Paleoanthropology* 2009: 3-31.
- Lebatard, A.-E., Alçiçek, M. C., Rochette, P., Khatib, S., Vialet, A., Boulbes, N., Bourlès, D. L., Demory, F., Guipert, G., Mayda, S., Titov, V. V., Vidal, L., de Lumley H., (2014). Dating the Homo erectus bearing travertine from Kocabas (Denizli, Turkey) at at least 1.1 Ma. *Earth and Planetary Science Letters* 390, 8–18. 10.1016/j.epsl.2013.12.031.
- Meignen, L., (1998). Hayonim cave lithic assemblages, “The context of the near eastern Middle Paleolithic A preliminary report”, Akazawa T., Aoki K., Bar-Yosef, O. (eds.). *Neanderthals and Modern Humans in Western Asia*, New York: 165-180.
- Minzoni-Déroche A., (1987). *Le Paléolithique du bassin du Nizip*, İstanbul.
- Minzoni-Déroche A., (1989). Gaziantep’te Prehistorik Araştırma 1987 Misyonunun Hazırlık Sonuçları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 6: 591–594.
- Moncel, M. H, Arzarello, M., Boëda, E., Bonilauri, S., Chevrier, B., Gaillard, C., Forestier, Yinghua, H., L., Sémah, F., Zeitoun, V., (2018). The assemblages with

bifacial tools in Eurasia (first part). What is going on in the West? Data on western and southern Europe and the Levant, *Comptes Rendus Palevol*, Vol:17 1-2, 45-60, 10.1016/j.crpv.2015.09.009.

Okuldaş, C., S., Üner, (2013). Alaköy Fayı'nın Jeomorfolojik Özellikleri ve Tektonik Etkinliği (Van Gölü Havzası-Doğu Anadolu). *Yerbilimleri, Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni*. 34(3):161-176.

Otte, M., Yalçinkaya, I., Taşkiran, H., Kozłowski, J. K., Bar-Yosef, O., Noiret, P., (2015). The Anatolian Middle Paleolithic: New Research at Karain Cave. *Journal of Anthropological Research* 51/4: 287-299.

Otte, M., Yalçinkaya, I., Kozłowski, J. K., Bar-Yosef, O., Bayon, I. L., Taşkiran, H., (1998) Long-term technical evolution and human remains in the Anatolian Palaeolithic. *Journal of Human Evolution* 34: 413-431. 10.1006/jhev.1997.0199.

Özer İ., Baykara, İ., (2009). Anadolu'da Bilinen En Eski Taş Aletler, *Bilim ve Teknik* 42/497: 65-69.

Shea, J. (2003). The Middle Paleolithic of the east Mediterranean Levant, *Journal of World Prehistory* 17/4: 313-394. 10.1023/B:JOWO.0000020194.01496.fe

Slimak, L., Kuhn, S. L., Roche, H., Muralis, D., Buitenhuis, H., Balkan-Atlı, N., Binder, D., Kuzucuoğlu, C., Guillou, H., (2008). Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological evidence for early human settlement in Central Anatolia, *Journal of Human Evolution* 54: 99-111. 10.1016/j.jhevol.2007.07.004.

Şaroğlu F., Yılmaz, Y., (1991). Geology of the Karlıova region; intersection of the North Anatolian and East Anatolian transform faults. *Bulletin Technical University Istanbul* 44: 475-493.

Şengör A. M. C., (1979). The north Anatolian transform fault: its age, offset and tectonic significance. *Journal of the Geological Society* 136: 269-282. 10.1144/gsjgs.136.3.0269.

Şengör A. M. C., Kidd, W. S. F., (1979). Post collisional tectonics of the Turkish-Iranian plateau and a comparison with Tibet. *Tectonophysics* 55: 361-376. 10.1016/0040-1951(79)90184-7.

Şengör A. M. C., Yılmaz, Y., (1981). Tethyan evolution of Turkey; a plate tectonic approach. *Tectonophysics* 75: 181-241. 10.1016/0040-1951(81)90275-4.

Taşkıran, H. (2008). Réflexions sur l'acheuléen d'Anatolie. *L'anthropologie* 112:140-158. 10.1016/j.anthro.2008.01.004.

Taşkıran, H. (2018). The distribution of Acheulean culture and its possible routes in Turkey, *Comptes Rendus Palevol*. Vol 17, 1-2, 99-106
10.1016/j.crpv.2016.12.005.

Taşkıran H., Özçelik, K., Kartal, G., Aydın, Y., Fındık B., Bulut, H., Erbil, E., Kösem, M. B (2016). 2015 Yılı Karain Mağarası Kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 38/1: 521-539.

Tillier A., Arensburg, B., Vandermeersch, B., Chech, M., (2003). New human remains from Kebara Cave (Mount Carmel). The place of the Kebara hominids in the Levantine Mousterian fossil record, *Paléorient* 29/2: 35-62

Yalçinkaya, I., Otte, M., Bar-Yosef, O., Kozłowski, J., Leotard, J. M., Taşkıran, H., (1992). Karain 1991, Recherches paléolithique en Turquie du sud: rapport provisoire, *Paléorient* 18: 109-122.

Yalçinkaya, I., Otte, M., Bar-Yosef, Kozłowski, O., J., Leotard, J. M., Taşkıran, H., (1993). The excavations at Karain Cave, southwestern Turkey: an interim report. H. L. Dibble, D. I. Olszewski (eds.). *The Paleolithic Prehistory of The Zagros-Taurus*, Philadelphia: 101-118.

Yalçinkaya I., Taşkıran H., Özçelik K. Kösem M.B. (2011). 2009 Yılı Karain Mağarası Kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32/3: 22-36.

Yılmaz Y., Şaroğlu, F., Güner, Y. (1987). Doğu Anadolu'da Solhan (Muş) Volkanitlerinin Petrojenetik İncelenmesi, *Yerbilimleri* 14: 133-163.